

Питання співвідношення культури в найширшому розумінні цього слова та інформації закладеній в ній, що зберігається та повідомляється в словах як елементах мови, здавна приваблювала не тільки лінгвістів, але й представників інших наук. Всі великі і малі особливості життя даного народу і його країни (такі, як природні умови, географічне положення, хід історичного розвитку, характер соціального устрою, тенденція суспільної думки, науки, мистецтва) неодмінно знаходять відображення у мові народу. Тому можна стверджувати, що мова є певним відображенням культури будь-якої нації, вона несе в собі національно-культурний код того чи іншого народу. У ній зустрічаються слова, в значенні яких може бути виділена особлива частина, що відображає зв'язок мови і культури, і яка називається культурним компонентом семантики мовної одиниці. До таких слів перш за все відносяться слова-реалії.

Слід зазначити, що даним мовним одиницям приділено достатньо уваги як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Як відзначають С. Влахов і С. Флорин, про реалії, як про носіїв колориту, конкретних, видимих елементах національної своєрідності, заговорили на початку 50-х років. Ці ж дослідники згадують роботи таких вчених, як Л. Н. Соболева, Г. В. Чернова, Г. В. Шаткова, А. Е. Супруна. С. Влахов і С. Флорин звернули увагу на такі «неперекладні» елементи майже півстоліття тому (у 1960 році вийшла їх стаття «Реалії»). Пізніше вийшла в світ їх книга «Неперекладне в перекладі», в якій була представлена повна характеристика, класифікація і способи перекладу реалій. Реалії-американізми становлять головний об'єкт дослідження Г. Д. Томахіна. У підручниках з теорії перекладу Л. С. Бархударова, В. Н. Комісарова, В. Н. Крупнова, Л. К. Латишева, Т. Р. Левицької, А. М. Фітермана, А. Лілової, М. М. Морозова, А. В. Федорова також представлена інформація про культурно-марковані слова. Проблеми співвідношень мови і культури розглядаються також Є. М. Верещагіним і В. Г. Костомаровим. Ролі слів-реалій у художньому творі приділяють увагу Н. І. Паморозька і В. С. Виноградов.

Актуальність статті полягає в тому, що на сьогоднішній час питання про природу, типи реалій і способи їх перекладу є відкритим. Разом з тим, роль слів-реалій у процесі міжкультурної комунікації досить важлива. Сучасний розвиток методики викладання іноземних мов передбачає поєднання вивчення іноземної мови з одночасним вивченням культури країни досліджуваної мови. Останнім часом широкого поширення набула така область мовознавства та лінгводидактики, як лінгвокраїнознавство. Завдання викладача – залучаючи студента до іншої культури, іншої цивілізації, привернути його увагу до національно-маркованої лексики, вказати, що вона несе певні фонові країнознавчі знання, викликає у реципієнта певні асоціації.

З'ясування національно-маркованої лексики, тих одиниць, смисловий зміст яких важко передати засобами іншої мови, розширює і збагачує наявні знання про мову і дійсності країни досліджуваної мови.

Питання реалій, які є складовою частиною тексту художнього твору становить особливий інтерес (В. С. Виноградова, Н. І. Паморозької) і залишається невирішеним, оскільки досі реалії розглядалися як лінгвістичні одиниці поза художнім текстом, не враховувалися функції цих слів у контексті самого твору.

У процесі дослідження особливостей типології реалії ми ставимо перед собою такі завдання: 1) дати визначення терміну реалія; 2) проаналізувати різні види класифікацій реалій; 3) виявити особливості англійських та українських реалій за предметною та місцевою ознаками.

Вперше термін «реалія» був зазначений А. Федоровим у монографії «Про художній переклад». Він пише, що йдеться не просто про «слова, що позначають реалії», а про «слова, що позначають національно-специфічні реалії суспільного життя і матеріального побуту». Реалія – явище позалінгвальне, лише предмет матеріального світу, а не слово, що його позначає. Л. Соколов твердить, що реалія, як правило, непереказна, хоч тут же, суперечачи собі, дає зразки влучного відтворення семантико-стилістичних функцій реалій у перекладі. Для нього «реалії» позначають побутові і специфічно національні слова й звороти, що не мають еквівалентів у побуті, а отже і в мовах, інших народів.

Я. Рецкер висуває думку, що: «Реалії – це слова, що позначають предмети, процеси й явища, характерні для життя і побуту країни, але не відзначаються науковою точністю визначення, властивою термінам» [6, с. 45].

Зазначимо, що такі вчені, як Є. Верещагіна та В. Костомаров, досліджували реалії ще й з точки зору лінгвокраїнознавства. Вони стверджують, що «реалії – це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача». Цим перекладознавчим терміном слід позначити не лише слова й словосполучення на рівні мовлення, а й фразеологізми, що за семантикою є історичні, побутові чи етнографічні реалії.

Як ми можемо побачити, багато вчених і фахівців давали визначення реалії, але на нашу думку, найбільш вдалою і зрозумілою є дефініція С. Влахова та С. Флорина: «Реалії – це слова і словосполучення народної мови, які відображають найменування предметів, понять, явищ, характерних для географічного середовища, культури, матеріального побуту або суспільно-історичних особливостей народу, нації, країни, племені, і які, таким чином, постають носіями національного, місцевого або історичного колориту; точних відповідностей в інших мовах такі слова не мають, а отже, не можуть бути перекладені «на загальних основах», тому що вимагають особливого підходу» [2]. Це визначення дане вченими з точки зору перекладу слів-реалій, тому представляє для нас великий інтерес. «У процесі перекладу протиставляються один одному не тільки мови, але навіть тексти, культури і ситуації» [3, с. 148].

«Культура як система включає в себе мову» [10, с. 199]. Реалії характерні для будь-якої мови, їм притаманний яскраво виражений національний колорит. Зіставлення різних мов і культур, на думку Г. Д. Томахіна, дозволяє виділити наступні особливості вживання реалій:

1. Реалія властива лише одному мовному колективу, а в іншому вона відсутня: амер. *drugstore* аптека-закусочна / укр. аналога немає.

2. Реалія присутня в обох мовних колективах, але в одному з них вона має додаткове значення: амер. *clover leaf* – лист конюшини; автодорожнє – перетин з розв'язкою у вигляді листа конюшини.

3. У різних суспільствах схожі функції здійснюються різними реаліями: амер. *sponge* – губка / укр. мочалка (при митті у ванній, в лазні).

4. У різних суспільствах подібні реалії розрізняються відтінками свого значення: *cuckoo's call* – кування зозулі в народних повір'ях американців пророкує, скільки років залишилося дівчині до весілля, в українців – скільки років залишилося жити [8, с. 14].

У реаліях найбільш наочно проявляється близькість між мовою і культурою: поява нових реалій в матеріальному і духовному житті суспільства веде до виникнення відповідних слів у мові. Відмінною рисою реалії є характер її предметного змісту. Реалії можуть бути обмежені рамками навіть окремого колективу чи установи. Реаліям притаманний і тимчасовий колорит [8, с. 13]. Як мовне явище, найбільш тісно пов'язане з культурою, ці лексичні одиниці швидко реагують на всі зміни в розвитку суспільства; серед них завжди можна виділити реалії неологізми, історизми, архаїзми. Кожен з типів реалій вимагає індивідуального підходу при перекладі.

Згідно з визначенням О. С. Ахманової, реалії – це «в класичній граматиці різноманітні фактори, що вивчаються зовнішньою лінгвістикою, такі, як державний устрій країни, історія та культура даного народу, мовні контакти носіїв даної мови і т.п. з точки зору їх відображення в даній мові» [1, с. 381].

За визначенням Г. Д. Томахіна, реалії – це «назви властивих тільки певним націям і народам предметів матеріальної культури, фактів історії, державних інститутів, імена національних і фольклорних героїв, міфологічних істот і т. п.» [8, с. 13]. Таким чином, дослідник включає в поняття реалії найменування окремих предметів, понять, явищ побуту, культури, історії даного народу або даної країни. Як видно з визначення, Г. Д. Томахін дає визначення реалії в значенні знака реалії-предмета, не зачіпаючи питання про переклад таких культурно-маркованих одиниць.

Проте С. Влахов і С. Флорин вказують на «схожість реалії з терміном» [2, с. 434]. На відміну від більшості слів, терміни позначають чітко визначені поняття, предмети та явища [2, с. 436], звично, що це однозначні слова без синонімів, які часто входять до складу «міжнародної» лексики; серед них часто зустрічаються слова із значеннями, які обмежені даною історичною епохою. Все це можна сказати і про реалії. Більш того, на перетині цих двох категорій є ряд

слів, які важко із упевненістю причислити до одної з цих категорій, а є ще й такі, які можна на законній основі віднести до обох груп [2, с. 437].

Проте Є. К. Павлова бачить суттєву різницю між термінами та реаліями. Терміни – це основа наукової лексики, сфера їх вживання – спеціальна, наукова література. Реалії зустрічаються переважно в художній літературі, де вони складають елементи місцевого і історичного колориту. Термін поширюється із поширенням предмета, найменуванням якого він є. Але ми не можемо вимагати від терміна «національної належності»: незалежно від свого походження, він – набуток всього людства, яке користується ним, як своєю «законною» власністю. Реалія ж завжди належить народу, у мові якого вона народилася. Її лише приймають в інші мови, «як гостя, і вона гостює у них коли день, коли рік, а трапляється й так (але порівняно рідко), що обживається настільки, що залишається назавжди, збагачуючи або засмічуючи мову, яка її прийняла» [5, с. 19].

Отже, реалією вважаємо слова певної мови, що відображають поняття матеріальної культури, властиві відповідному народові та має спільні ознаки з терміном, однак різниться з останнім за сферами їхнього вживання.

Розглядаючи типи реалій, вважаємо найбільш ґрунтовною класифікацію запропоновану С. Влаховим та С. Флориним, які розглянули реалії під різними кутами зору. Класифікація реалій має на їх погляд:

1. Поділ за предметною ознакою.

2. Поділ за місцевою ознакою (в залежності від національної та мовної залежності).

Серед предметних ознак відмічаємо *географічні реалії* (степ, прерія, торнадо, крига, ківі, снігова людина), *етнографічні реалії* (бістро, сауна, драгстор, сомбреро, кеб, фермер, мачете, ранчо, блюз, кастаньєти, сага, містерія, ікебана, трубадур, вендета, крикет, пітчер, троль, ельф, мормони, квакери, бабине літо, баски, хохол, обердинець, ярд, пуд, фунт стерлінг, долар, бакс), *суспільно-політичні реалії* (департамент, графство, аул, променад, ларго, муніципалітет, верхня палата, лорд-мер, гетьман, ку-клукс-клан, віги, торі, карбонарії, бізнес, стиляги, містер, сер, мадам, загс, коледж, лицей, кампус, юнкерство, джентрі, дворянин, юньон джек, легіон, фаланга, мушкет, кітель, ківер, унтер)

Наприкінці цієї предметної класифікації хотілось би зазначити, що подальше розділення – по місцю стосується тих же реалій, але розглянутих під іншими кутами зору [7, с. 155].

За місцевою ознакою розрізняємо такі реалії:

В площині однієї мови:

- Свої реалії – це більшою частиною ісконні слова даної мови:

Хіт (*heath* – болотиста місцевість, покрита вереском),

Ель = ейл (*ale* – світле англійське пиво)

- Чужі реалії – це або запозичення, тобто слова іншомовного походження в словниковий склад мови, або кальки, тобто по морфемні або послівні переклади

найменувань чужих для даного народу об'єктів, або транскрибовані реалії іншої мови:

Бринза (рум.), бізнес (ам.), супутник(рос.)

В площині пари мов:

- Зовнішні реалії – однаково чужі для обох мов напр., фіорд – зовнішня реалія для рос., болг., або любої іншої мови, окрім норвезької.

- Внутрішні реалії – слова, які належать одній з пари мов, і отже, чужі для іншої мови напр., фіорд – для пари російської і норвезької мови – для норвезької мови буде внутрішньою реалією [7, с. 156].

Існують також інші класифікації. З *історико-семантичного погляду* можна виділити:

1) Власне реалії – існуючі предмети або явища навколишньої дійсності, з якими співвідноситься дана мовна одиниця:

укр.: коломийка, коливо, перебудова, гласність;

англ.: *a baby sitter* – нянька, *the Central lobby* – центральний вестибюль, *Halloween* – геловін, *a gifted child* – обдарована дитина;

2) Історичні реалії – семантичні архаїзми, які внаслідок зникнення референтів входять до історично дискантної лексики, які втрачають життєздатність та виходять із мовного вжитку. Вони вміщують фонові знання культурної спадщини. Крім національного, для них характерний хронологічний колорит:

укр.: медведиця – група жінок, що ходили, переодягнувшись, по селу під час косовиці;

зелені хлопці – опришки;

підбрехач – другий сват у давніх українських весільних обрядах;

тарниця – дерев'яне сідло гуцулів;

англ.: *the Black and Tans* – чорно-руді – англійські каральні загони в Ірландії в 1920 – 1923 брали участь у придушенні ірландського національно-визвольного руху;

a priest's hole – іст. «нора», пристанище священика: таємна кімната, звичайно в церкві або в замку, де переховувалися католицькі священики в Англії під час переслідування католиків [8].

У структурному плані виділяються:

1) Реалії одночлени:

Укр. вечорниці, кобзарювати;

a maypole – травневе дерево – стовп, прикрашений квітами, різнобарвними прапорцями і т. д., довкруги якого танцюють в першу неділю травня у Великобританії;

2) Реалії-полічлени номінативного характеру:

укр.: решетилівське шитво, братська могила, на Петра Капусника, дзвінкова криниця.

англ.: *banana split* – десерт;

a ticket day – другий день ліквідаційного періоду на фоневій біржі;

a toffee apple – глазуrowане яблуко на паличці;
pea-soup fog – густий жовтуватий туман;
garden seats – місця на другому поверсі двоповерхового автобусу.

3) Реалії-фразеологізми:

укр.: лоби забрити, коло печі поратись, стати під вінок, на панщині бути.
англ.: *to reach the woolsack* – стати лорд-канцлером;
to enter the Stationer's hall – реєструвати авторське (видавниче) право [9].

Щодо граматики, то реалія цікава тим, що, наприклад, в українській мові, може набувати іменникової, прикметникової, дієслівної, дієприкметникової та дієприслівникової форм: чумак – чумацький – чумакувати – чумакуючи; лірник – лірникувати – лірникуючи [4].

Стосовно семантичного наповнення, можна сказати, що кожна реалія складається з певної кількості сем, що створюють її денотативне значення. Але потрібно зазначити, що існують також і конотативні семи, що містять в собі етнокультурну інформацію, вказують на етнічну приналежність.

Серед лексичних пластів мови Г. Д. Томахін виділяє національно забарвлену лексику, яка пов'язана з реаліями певних країн (американізми, британіцизми, канадизми, австралізми тощо) [8, с. 15].

Американізми віддзеркалюють особливості суспільно-політичної структури американського суспільства, його економіки та культури, побуту, та звичаї американців, умови їх життя, позначають предмети і явища, специфічні для культури США, складають основну відмінність американського варіанта англійської мови від британського, австралійського та інших.

Г. Д. Томахін вважає, що американізми включають в себе дві різні групи лексичних одиниць:

а) слова та стійкі словосполучення, які є локально маркірованими аналогами інших лексичних одиниць, що виражають ті ж поняття:

амер. *tuxedo* – англ. *dinner jacket*;

амер. *mail box* – англ. *letter box*;

б) лексичні одиниці, що позначають предмети та явища, специфічні для американського варіанта англійської мови. Сюди можна віднести такі слова, як *prairie, skunk, mulatto, tomahawk, moccasin, wigwam, ranch, tornado, Coca-Cola, coyote*, котрі не тільки широко використовуються в інших варіантах англійської мови для позначення відповідних американських реалій, але і входять до інтернаціональної лексики [8].

Таким чином, слова-реалії є дуже своєрідною і разом з тим досить складною і неоднозначною категорією безеквівалентної лексики. Як мовне явище, яке найбільш тісно пов'язане з культурою, ці лексичні одиниці швидко реагують на всі зміни в розвитку суспільства. У реаліях найбільш наочно проявляється близькість між мовою і культурою: поява нових реалій в матеріальному і духовному житті суспільства веде до виникнення відповідних слів у мові.

Отже, перспективою подальших досліджень вважаємо дослідження різних способів перекладу слів-реалій з точки зору їх ролі в художньому тексті.

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. / О. С. Ахманова // Советская энциклопедия. – М., 1966. – 608 с.
2. Влахов С. Непере译имое в переводе. / С. Влахов, С. Флорин // Международные отношения. – М., 1980. – С. 18 – 93.
3. Комиссаров В. Н. Пособие по переводу с английского языка на русский. / В. Н. Комиссаров, Я. И. Рецкер, В. И. Тархов // Издательство литературы на иностр. яз. – М., 1960. – С. 68 – 69.
4. Новый большой англо-русский словарь. / Под общ. ред. Ю. Д. Апресяна. – М. : Русский язык, 2000. – 825 с.
5. Павлова Е. К. Языковая приемственность в процессе эвфемизации политич. реалий США. / Е. К. Павлова // Вест. Моск. Ун-та. – М., 2000. – С. 19.
6. Паморозская Н. И. Роль слов-реалий в создании культурного фона художественного произведения / Н. И. Паморозская // Лексика и культура, 1990. – С. 59 – 62.
7. Секирин П. В. Язык и культура – два уровня антропонимического анализа / П. В. Секирин // Язык и культура: библиографический аспект проблемы. – Уфа : РИО Госкомиздата БАССР, 1990. – С. 155 – 156.
8. Томахин Г. Д. Реалии в языке и культуре / Г. Д. Томахин // ИЯШ. – 1997. – №3. – С. 13 – 18.
9. Томахин Г. Д. США. Лингвострановедческий словарь. / Г. Д. Томахин –М. : Русский язык, 1999. – 576 с.
10. Языкова Е. В. Интерпретация текста и проблемы художественного перевода / Е. В. Языкова // Язык и культура : библиографический аспект проблемы. – Уфа : РИО Госкомиздата БАССР, 1990. – С. 199 – 200.

Summary

The article deals with the nature and types of realias in modern English language. The important role of such words as realias in the process of intercultural communication has been proven in the article. Different types of classifications of words-realias have been suggested. The peculiarities of English and Ukrainian realias from the point of view of subject and local features have been investigated.